

el-EMEDÜ'L-İ-AKSÂ

(الأمدة الأقصى)

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin
(ö. 543/1148)
Allah'ın isim ve
sıfatlarına dair eseri.

Tam adı, Hacı Selim Ağa ve Şehid Ali Paşa nüshalarında *el-Emedü'l-akşâ fi ma'rifeti'l-esmâ'i'l-hüsnâ ve ef'âlihi te'âlâ*, müellifin başka bir eserinde (*Kânûnû't-te'vîl*, s. 130) *el-Emedü'l-akşâ fi'l-esmâ'i'l-hüsnâ ve ş-şifâtî'l-ulâ ve'l-ef'âli'l-udlâ* şeklinde kaydedilmiştir. İbnü'l-Arabî'nin *el-Âvâşım mine'l-kavâşım*'ını neşreden Muhibbüddin el-Hatîb ve ayrıca Ammâr Tâlibî, müellifin çalışmalarını sayarken bu eseri *Kânûnû't-te'vîl*'dekine yakın bir şekilde *el-Emedü'l-akşâ bi-esmâ'llâhi'l-hüsnâ ve şifâtihî'l-ulyâ* şeklinde zikrederler (bk. *el-Âvâşım*, nâşirin mukaddimesi, s. 21; *Ârâ'ü Ebî Bekr*, I, 74). Brockelmann ise eserin adını Hacı Selim Ağa nüshasındaki şekliyle verir (*GAL Suppl.*, I, 733).

İbnü'l-Arabî, 485-495 (1092-1102) yılları arasındaki Doğu seyahati esnasında yazdığı *el-Âvâşım*'da isim ve sıfatlar konusundaki çeşitli eserlerine atıfta bulunmasına rağmen *el-Emedü'l-akşâ*'dan bahsetmemektedir. Bu husus ve 503'te (1109) tamamladığını belirttiği *Ahkâmü'l-Kur'an*'daki atıflar (II, 802, 808, 815) dikkate alınarak *el-Emedü'l-akşâ*'nın 495 ile 503 (1102-1109) yılları arasında yazıldığı söylenebilir. Müellif daha sonra telif ettiği eserlerinde (meselâ bk. *Kânûnû't-te'vîl*, s. 130, 242, 278, 300, 306, 329, 342, 361; *Ârizatü'l-Ahvezi*, XIII, 34, 43) *el-Emed*'e atıflarda bulunmuştur.

Eserin mukaddimesinde, eski ve yeni birçok âlimin Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını açıklayan kitaplar yazdığını, ancak bunların çok uzun veya çok kısa olması sebebiyle bekleneni vermediğini ifade eden müellif, adını kaydetmediği bir hocasının hacmi küçük fakat muhtevası değerli bir eserini örnek alarak bu kitabı telif ettiğini belirtir. Dört ana bölüm (kutub) ve değişik alt başlıklara (fasıl, asıl, temhîd, taksîm, sâbika ve lâhika) ayrılan eserin ilk bölümünde Allah'ın isim ve sıfatlarıyla bunları ifade eden kelimelerin kaynakları ele alınmaktadır. Burada konu ile ilgili âyetler, hadisler, ism-i a'zam ve sadece Allah'ın bilip insanlara bildirmediği başka isimlerin bulunup bulunmadığı meselesi üzerinde durulur ve Hz.

Peygamber'e bildirilmeyen hiçbir ilâhî isim olmadığı kaydedilir (son bahis Şehid Ali Paşa nüshasında mevcut değildir).

Esmâ-i hüsnâ ile ilgili bazı terimlerin ele alındığı ikinci bölümde on konu işlenmektedir. Bunlar isim, müsemma, vasıf ve sıfat terimleriyle bunlara ait farklı görüşler; Allah'a isim ve sıfat nisbet etme hususunda aklın rolü; ilâhî isim ve sıfatların zât, sıfat ve fiillere râcî olmak üzere taksimi ve örneklerle açıklanması; Allah'ı bilmenin her mükellefe vacip olduğu ve O'nu bilmenin sadece esmâ-i hüsnâsını bilmek demek olmadığı; kulların esmâ-i hüsnâ ile eş anlamlı olan isimlerle anılmalarına izin verildiği ve esmâ-i hüsnânın tertip ve tasnif metodu gibi konulardır. Bu arada isim ve sıfatların açıklanmasında her birinin naslarla sübûtu, lugat mânası, inanç yönünden izahı, ismin Allah'a nisbet edilmesinin taşıdığı anlam ve bu isimle ortaya çıkan yaratıcı-yaratılan farkına işaret edilmektedir.

Üçüncü bölüm esmâ-i hüsnânın mânalarına ayrılmıştır. Ancak müellif, kitabının baş tarafında yaptığı taksimde bu bölümün adını zikrettiği halde her iki nüshanın ilgili yerinde herhangi bir başlık görülmektedir. Muhtevanın seyrine bakılırsa başlık (القول في ذكرنا له بالله سبحانه) ifadesinden önce olmalıdır (vr. 13^a). Çünkü buradan itibaren isimlerin mânaları açıklanmakta ve bu daha önce belirtilen muhtevaya uygun düşmektedir. Üçüncü bölümde sayısı 267 olarak gösterilen, fakat muhtemelen nüshalardaki eksiklik ve hatalardan dolayı bu sayıya ulaşmayan isimlerden her birini yukarıda belirtilen metotla açıklamayı amaçlayan müellif, literatürde Allah'a nisbet edilen bu kavramları önce tenzih (selbî) isimle-

ri ve isbat (sübûti) sıfatları olmak üzere ikiye ayırmaktadır. "Vâhid, melik, zül'arş" diye başlayan tenzih isimleri otuz üçte tamamlanmaktadır. Ayrıca vâhid isminden sonra tevhidin temelini teşkil ettiği belirtilen on isim (şey, nefis, ayn, zât, mevcûd, sâbit, kâin, kâim, kâfi, hak) sıralanmaktadır. İsbat sıfatları da zâta ve fiile râcî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Zâta râcî olanlar kendi aralarında kudret (on bir adet), ilim (on bir adet), hayat (bir adet), irade (on iki adet) ve kelâm (müellif tarafından otuz iki diye kaydedilmekteyse de zikredilenler kırk dörde kadar çıkmaktadır) gruplarına ayrılarak açıklanmıştır. Fiilî sıfatlar ise iki grup halinde ele alınmış ve birinci grupta ilâhî fiilleri ifade eden yetmiş iki isim üzerinde durulmuştur. İkinci grupta ise Allah'ın, yaratıklarının fiillerinden dolayı aldığı vekîl, müsteân, mâbud, mezkûr ve ehlû't-takvâ gibi isimlere yer verilmektedir.

Dördüncü bölüm, kitaptan beklenen hedeflerin gerçekleşmesi için sekiz ek şeklinde ele alınan tamamlayıcı bazı bilgilere ayrılmıştır. Burada sırasıyla eserinin hedeflerinin açıklanması, esmâ-i hüsnâyı oluşturan isimlerin yedi sığata indirgenmesi, giderilmesi gereken bazı şüpheler, esmâ-i hüsnâ ile ilgili "ihâsâ" hadisinin yorumu, esmâ-i hüsnânın бүtünü, mânaları göz önünde bulundurulmadan (lakap şeklinde), Allah'a nisbet eden görüşlerin reddi, birden fazla mânaya gelen (müşterek) isimler, isim ve sıfatların tevkiî olup olmadığı konuları üzerinde durulur.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî *el-Emedü'l-akşâ*'yı kaleme alırken hangi kaynaklardan faydalandığına dair bilgi vermemiştir. Ancak kitapta İmâmü'l-Haremeyn

el-Emedü'l-akşâ'nın
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Şehid Ali Paşa,
nr. 371)

el-Cüveynî, Gazzâlî ve Ebû İshak el-İsfe-râyînî gibi Eş'arî âlimlerinin görüşlerine rastlanmaktadır. Ammâr Tâlibî, İbnü'l-Arabî'nin Doğu gezisi esnasında topladığı kitapların listesini verirken Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin *Esmâ'ullâhi'l-ğüs-nâ'sı* ile İbn Fûrek'in *el-Esmâ' ve's-şifât*'ını da zikreder (*Ârâ'ü Ebî Bekr*, I, 65; II, 505). Müellifin bunlardan da istifade etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca *el-Emedü'l-akşâ* ile Abdül-kâhîr el-Bağdâdî'ye ait *el-Esmâ' ve's-şifât* arasındaki metot ve muhteva benzerliğine bakarak İbnü'l-Arabî'nin Bağdâdî'den faydalandığını söylemek mümkündür.

el-Emedü'l-akşâ'nın, tesbit edilebil-diği kadarıyla Türkiye kütüphanelerin-de bulunan iki yazma nüshasından baş-ka (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499; Süley-maniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 371) Ra-bat'ta (Hizânetü'l-vesâik, nr. K. 4; el-Hi-zânetü'l-Haseniyye, nr. 2872, el-Hizâne-tü'l-âmme, nr. K. 2670, son kısmı eksik) ve Râmpûr State Library'de de (bk. Brockel-mann, I, 733) nüshaları mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA:

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-akşâ*, Üsküdar Selim Ağa Ktp., nr. 499; a.e., Süley-maniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 371; a.mlf., *Kānū-nū't-te'vîl* (nşr. Muhammed es-Süleymânî), Beyrut 1990, s. 130, 242, 278, 300, 306, 329, 342, 361; a.mlf., *Aḥkāmü'l-Kur'ân*, II, 802, 808, 815; a.mlf., *Ârizatü'l-Aḥvezi*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), XIII, 34, 43; a.mlf., *el-Âvâsım* (İstanbul), nâşir Muhibbuddin el-Hatîb'in mukaddimesi, s. 21-22; Makkarî, *Nef-ḥu't-ṭib*, II, 242; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 733; Ammâr Tâlibî, *Ârâ'ü Ebî Bekr b. el-'Ara-bî el-Kelâmîyye*, Cezayir, ts. (eş-Şirketü'l-Vata-niyye), I, 65, 74, 261; II, 505; Saîd A'râb, *Ma'a'l-Kâdî Ebî Bekr b. el-'Arabî*, Beyrut 1987, s. 127-128.

İLYAS ÇELEBİ

EMEL

(الأمَل)

Gerçekleştirilmesi uzun zamana bağlı ümit ve arzular için kullanılan bir terim.

Arapça'da "istemek, ummak" anlamın-da bir masdar olup sözlüklerde genellik-le *recâ* ile eş anlamlı bir isim olarak kul-lanıldığı belirtilir. Ancak bazı dilciler, eme-lin gerçekleştirilmesi uzun zamana bağlı bulunan istekleri, *recânın* orta vadedeki beklentileri ifade ettiğini, kısa sürede gerçekleşmesi umulan şeyler içinse *ta-ma'* (tamah) kavramının kullanıldığını söy-lemişlerdir (Feyyûmî, *Mişbâhu'l-münîr*, "eml" md.; *Tâcû'l-arûs*, "eml" md.). Emel

kelimesi Kur'an-ı Kerim'de biri "insanı oyalayan, âhiretini unutturan dünyevî ar-zu ve tutkular" (el-Hicr 15/3), diğeri de mutlak olarak "arzu edip ümit bağlama" (el-Kehf 18/46) anlamına gelecek şekil-de iki âyette geçmektedir. İkinci âyette, "hem sevap yönünden hem emel yönün-den daha hayırlı" olarak nitelendirilen "bâkî olan sâlih işler" Allah rızasına uy-gun düşen ibadetler, zikirler, dünya ve âhiret için faydalı, özellikle âhirette en güzel âkıbeti elde etmeye yarayan hay-ırlı işlerin tamamı şeklinde yorumlan-mıştır (Taberî, XIV, 5; İbn Kesîr, II, 422).

Emel kavramı hadislerde daha sık geç-mektedir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "eml" md.). Bu hadislerde ve zamanla bunlar etrafında gelişen yorum ve tahlillerde emelin, çoğunlukla zühdün karşıtı ola-rak temelinde bedenî hazların tatmini ve dünya sevgisi bulunan arzuları ifade etmek üzere kullanıldığı; insanın uzun vadeli arzular taşıması, zihnini yoğun bir şekilde bunlarla meşgul etmesi ve ça-balarını büyük ölçüde bu arzuların ger-çekleştirilmesi yolunda harcamasına tûl-i emel, istek ve arzularına sınır koyarak özellikle âhiret hayatı için yararlı olacak işlere önem vermesine de *kasr-ı emel* denilmiştir. Hz. Peygamber'in, "Yaşlı ki-şinin bütün güçleri zayıflasa da dünya sevgisi ve uzun emeller konusunda gön-lü hep genç kalır" (Buhârî, "Rikâk", 5) me-âlindeki hadisini de dikkate alan müslü-man ahlâkçılar emelin bütünüyle sön-dürülmesinin mümkün olmadığını, hatta hırsa dönüşmediği sürece insana yaşa-ma arzusu ve istikbal ümidi veren olum-lu bir emel duygusunun faydalı ve gerek-li olduğunu düşünmüşlerdir. Mâverîdî bu görüşü âriflerden birine isnat ettiği, "Emel ümmet için rahmettir; eğer emel olmazsa işlerin çoğu yüzüstü kalır, hayat bağları kopar" şeklindeki rivayetle teyit eder (*Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, s. 108).

İslâm ahlâkçıları içinde emel konusu-nu en geniş şekilde ele alanlardan biri olan Gazzâlî, emele dair bazı hadis ve haberleri naklettikten sonra tûl-i eme-lin genellikle bilgisizlik ve dünya tutku-sundan kaynaklanan psikolojik sebeple-rini incelemekte ve bunlardan kurtulmak için güçlü bir âhiret imanına dayalı ça-reler göstermektedir (*İḥyâ'*, IV, 452 vd.).

Hz. Peygamber'in, emel duygusunu ve bu duygunun insan hayatı içindeki yeri-ni bazı geometrik şekiller çizerek açıkla-dığını anlatan bir rivayet, hadis ve ahlâk âlimlerinin geniş ölçüde dikkatini çek-miştir. Başta Buhârî olmak üzere birçok

hadis kaynağında yer alan bu rivayete göre Hz. Peygamber toprağa önce bir kare çizmiş, karenin ortasından dışına taşacak şekilde uzun bir çizgi ve bunu dik olarak kesen paralel çizgiler çekmiş-tir. Resûl-i Ekrem, merkezinde insanın bulunduğu bu karenin insanı kuşatan ecel, dışarı taşan çizginin insanın emeli, bu çizgiyi kesen paralel çizgilerin de in-sanın hayatta karşılaştığı kaçınılmaz sı-kıntı ve üzüntüler olduğunu belirtmiş-tir. Kaynaklarda bu hadisteki şekilleri tasvir etmek üzere farklı çizimler yapılmıştır. Meselâ İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-bârî* adlı Buhârî şerhinde beş değişik çizim görülmektedir (XXIV, 13).

BİBLİYOGRAFYA:

Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, "eml" md.; *Tâcû'l-arûs*, "eml" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "eml" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "eml" md.; Buhârî, "Rikâk", 3, 4, 5, 7; Tirmizî, "Edeb", 83; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Kahire 1945, XIV, 5; Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, İstanbul 1304/1886, s. 108; Gazzâlî, *İḥyâ'*, IV, 452-455; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), II, 386; İbn Ke-sîr, *Tefstrü'l-Kur'ân*, İstanbul 1985, II, 422; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XXIV, 10-13; Elma-lılı, *Hak Dini*, V, 3038.

M. ZEKİ DUMAN

EMEVLER

(الأمويون)

Hulefâ-yi Râsîdîn'den sonra
661-750 yılları arasında
hüküm süren ilk İslâm hânedanı.

I. SİYASÎ TARİH

II. MEDENİYET TARİHİ

I. SİYASÎ TARİH

Hulefâ-yi Râsîdîn döneminden sonra (632-661) Suriye'nin merkezi Dimaşk'ta kurulan İslâm tarihinin bu ilk hânedan-devleti, adını kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyan'ın mensup olduğu Benî Ümeyye (Ümeyye oğulları, Emevîler) kabilesinden almıştır. Muâviye ve ondan sonraki iki halife bu kabilenin Süfyanî kolundan, diğer on bir halife ise aynı ailenin Mer-vânî kolundandır.

Adını Ümeyye b. Abdüşems'ten alan Benî Ümeyye kabilesi Câhiliye dönemin-de Mekke idaresinde önemli bir yere sa-hipti. Şehrin ve Kâbe'nin idaresiyle ilgili olarak kabileler arasında dağıtılan gö-revlerin en önemlilerinden olan başku-mandanlık vazifesi bu kabile tarafından yürütülüyordu. Hac için Mekke'ye gelen Araplar'a su ve yiyecek temini görevleri ise Hz. Peygamber'in kabilesi Benî Hâ-şim'in uhdesinde bulunuyordu. Hâşimî-